

Chúng ta chỉ có mỗi một hành tinh. Đừng làm hỏng nó. Đó là khẩu hiệu mà phong trào bảo vệ môi trường ở châu Âu đã đưa ra vào cuối thập niên 60 của thế kỷ này. Từ đó tới nay cùng với hình ảnh càng xấu về môi sinh, phong trào ngày càng phát triển và mỗi bận tâm về sinh thái của loài người cũng không kém gì những bận tâm về chính trị, xã hội, kinh tế. Con người ngày càng ý thức rằng hành tinh không phải chỉ là một công dân của một quốc gia mà còn là đứa con của Gaia nữ thần của Trái đất. Một ý thức mới đã hình thành, báo hiệu một kỷ nguyên mới cho nhân loại. Edgar Morin đã gọi ý thức này là *ý thức hành tinh* (conscience planétaire).

Theo Edgar Morin, ý thức hành tinh là sự hội tụ của nhiều ý thức khác: ý thức con người (conscience anthropologique), ý thức sinh thái (conscience écologique), ý thức đất (conscience tellurique), ý thức vũ trụ (conscience cosmique).

Dựa trên những phát kiến mới của khoa tiền sử học và sinh vật học, con người đã nhận ra tính thống nhất của hành tinh về cội nguồn: Loài *Homo sapiens* là những thuộc tính chung về bộ não, hệ tuần hoàn, di truyền... Những thứ chủ chốt của chủng tộc cổ xưa và hiện đại (ngoài ra tất cả đều hạ đẳng) đều không có một cơ sở thực tế nào để tự biện minh. Sự khác nhau của những sắc dân, những dân tộc về phong tục, ngôn ngữ, cơ thể... đều chỉ là biểu hiện khác nhau của một giống người. *Ý thức nhân loại* đang có điều kiện để nảy nở mạnh mẽ trong cuộc sống hiện nay: với sự phát triển của khoa học và kỹ thuật, thế giới đang xích lại gần nhau, phụ thuộc lẫn nhau trong tất cả mọi lĩnh vực. Không thể có được một xã hội nào của Trái đất lại có thể thoát ra ngoài sức hút của sự hợp nhất đó.

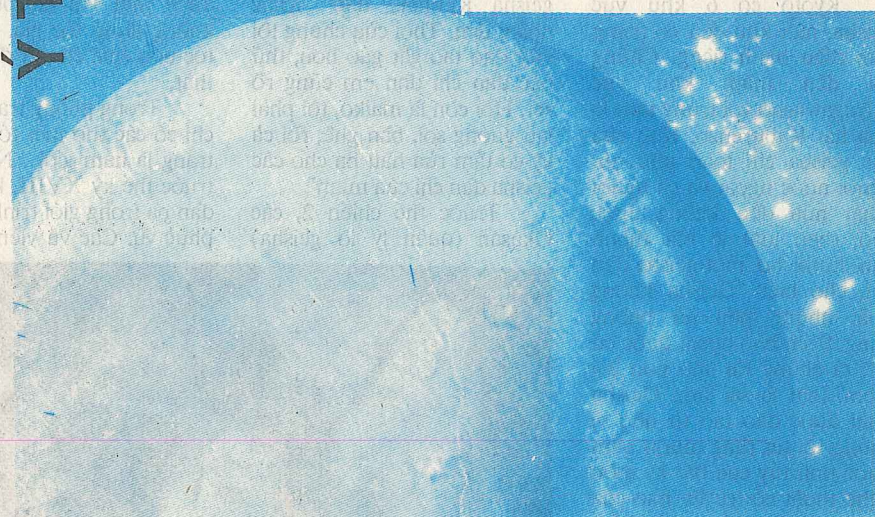
Ý thức sinh thái là sự nhận thức về tính thống nhất trong không gian tồn tại của các sinh vật trên hành tinh. Con người chỉ là một thành phần của quyền sinh vật (biosphère) và phải biết hòa hợp với quyền sinh vật để tồn tại. Các thành phần đó không phải là những chấp vả của những yếu tố xa lạ mà chính là mối quan hệ của một chỉnh thể trong đó các loài sinh vật của nhiều hệ thống hợp nhất lại, tổ chức, tự điều tiết để tồn tại. Không thể dụng đến một phần mà không gây ảnh hưởng đến toàn bộ.

Ý thức đất làm cho ý thức sinh thái dần chính hơn. Từ những năm 60 của thế kỷ, các khoa học về Trái đất đã làm cho con người hiểu rằng hành tinh của chúng ta không phải là một hòn bi-da trong vũ trụ mà là một hệ thống phức tạp, tự tổ chức, tự điều tiết, có cuộc sống lịch sử riêng biệt, phát triển, tiến hóa. Loài người là thành phần của quyền sinh vật, quyền sinh vật cũng chỉ là thành phần của Trái đất: tất cả đã tạo nên một tổng

HÀNH TINH

Ý THỨC

CHÍNH SAN

thể phức hợp không thể tách rời nhau. Trong mối quan hệ với cái không gian tồn tại của mình, con người không phải là những thực thể siêu tự nhiên mà chỉ là những đứa con của Trái đất, những đứa con của sự sống. Ý thức đất làm cho chúng ta nhận ra trách nhiệm phải bảo vệ mảnh đất dung thân chung.

Ý thức vũ trụ cho phép con người vượt khỏi bản thân để nhìn ra những thế giới ngoài Trái đất với tầm nhìn của thời đại mới: chúng ta không còn sống trong một thứ vũ trụ kiểu Copernic hay Laplace nữa. Đó không phải là một cái máy tất định hoàn hảo, thúc đẩy bởi một động cơ vĩnh cửu. Trái đất cũng không bị đánh tụt xuống hàng thứ ba, kế cận Mặt Trời, gần trung tâm vũ trụ. Nó chỉ là một hành tinh nóng ẩm của một ngôi sao bên rìa của một Ngân hà đang tách rời những Ngân hà khác với tốc độ khủng khiếp. Đó là một vũ trụ không có trung tâm, dường như được tạo ra từ một vụ nổ tiền khởi (big bang). Vũ trụ ấy có đi đến chỗ biến mất hay không. Hay sẽ co lại? Con người từ đâu tới và rồi sẽ đi về đâu? Sự có mặt của chúng ta trong vũ trụ là có ý nghĩa gì? Và có phải chỉ có chúng ta là những sinh vật duy nhất tồn tại trong cái khoảng không gian mịt mù? Có một lúc nào đó người ta tưởng chừng như đã có điều kiện để tìm ra lời giải đáp cho những câu hỏi ấy. Nhưng hiện nay mọi người đều thấy ra tính chất quá sớm và quá tham vọng của một thái độ như thế.

Tổng hợp lại tất cả những ý thức

trên đây, *ý thức hành tinh* là ý thức về sự có mặt độc đáo của con người, với tư cách là một giống loài, trong vũ trụ, đồng thời cũng là ý thức về sự phụ thuộc của con người đối với cái không gian tự nhiên của mình. Óc tự tôn của một chủ thể tự cho mình là chúa tể muôn loài để khai thác, thống trị tự nhiên một cách bừa bãi cũng không còn thích hợp; náo trạng ấy

nếu không được thay đổi tất yếu cũng sẽ đưa đến chỗ hủy diệt ngay bản thân sự sống. Kiểm soát sự phát triển của các quá trình công nghiệp - đó là điều cần phải được đặt ra một cách cấp bách cho toàn thế giới hiện nay.

Những thứ chủ nghĩa biệt phái, độc tôn về quyền lợi, dân tộc, ý thức hệ... cũng đều là những điều nguy hiểm cho chính con người. Càng lao vào công cuộc tìm hiểu thế giới và cuộc sống bao nhiêu, chúng ta càng thấy chân lý mãi mãi vẫn là viễn cảnh. Bất cứ một khám phá mới nào về khoa học cũng đều đặt ra hàng loạt câu hỏi cho những điều chưa biết và cho chính cái đã được khám phá. Không thể có một giải pháp dễ dãi, giản đơn cho các vấn đề liên hệ đến con người. Sự nóng nảy, vội vàng, thái độ cuồng tín, ngạo mạn cùng với những tham vọng vô độ đối với cuộc sống sẽ không đưa đến hậu quả nào khác hơn là tạo ra liên tục những tranh chấp, những bùng nổ.

Với những thành tựu không nhỏ của mình về khoa học và công nghiệp, nhân loại dường như vẫn còn chưa bước qua khỏi thời kỳ đồ sắt về mặt tinh thần và đức lý. Tình trạng kém phát triển về mặt trí tuệ ấy nếu không được nhận thức và khắc phục thì bước sang kỷ nguyên mới của mình, loài người rất khó có thể đi xa hơn trong cuộc phiêu lưu về tương lai.

CS
Tài liệu: Edgar Morin: "L'homme domine-t-il sa planète?", trong *La pensée aujourd'hui*, *Le Nouvel Observateur*, Coll. Dossiers, N.2, 1990.